

OSMANLI SARAYLARINDA SÈVRES PORSELENLERİ

Beste Segah Serdar Öztürk*

Özet

Yüzyıllar boyu bir prestij ürünü olarak görülen porselen, Çin'de ilk kez Tang Hanedanlığı döneminde (M.S. 618-907) keşfedilmiştir. Çin'deki porselenlerin Avrupa'ya 1295 yılında Venedikli gezgin Marco Polo tarafından götürüldüğü en çok kabul edilen görüştür. 18. yüzyılda Avrupada gelişen bu sanat, 19. yüzyılda yeni bir ivme kazanmış; porselen objeler, diplomatik hediye ve satın alma yoluyla Osmanlı saraylarına girmiştir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti ile siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler içinde bulunan ülkelerden biri de Fransadır. Fransa ile kurulan yoğun etkileşim sonucunda Osmanlı saraylarına birçok Sèvres porseleni geldiği bilinmektedir. Meissen porselenleri kadar kaliteli porselen üretebilmek amacıyla Fransa'da başlatılan çalışmalarda, Sèvres porselenleri yeni deneyler ve tekniklerle kendine özgü bir tarz oluşturmuş; Avrupa sarayları ve çevresinde popüler hâle gelmiştir. Sanata ilgi duyan Sultan II. Abdülhamid, Anadolu'daki seramik sanatını yeniden canlandırmak amacıyla 1890'lı yılların başında Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu'nu kurdurmuştur. Fabrikaya Fransa'daki Sèvres ve Limoges porselen fabrikalarından her türlü teknolojik malzeme ve kalıplar getirilmiştir. İlk müdürü Mösyö Louis Date isimli bir Fransız olan fabrikada, Sèvres Porselen Fabrikası'ndan gelen sanatçılar da çalışmıştır. Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu'nda üretilen eserlerde ilk başlarda Fransız form ve desenleri örnek alınmış, daha sonra özgün tasarımların üretimine geçilmiştir. Bu çalışmada, Milli Saraylar koleksiyonlarında muhafaza edilen Sèvres porselenlerinin seçkin örnekleri tanıtılacaktır.

Anahtar kelimeler: Porselen, Porselen Sanatı, Fransa, Sèvres Porselenleri, Yıldız Porselenleri, Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı, Milli Saraylar Koleksiyonu

SÈVRES PORCELAINS IN OTTOMAN PALACES

Abstract

Considered as a prestige product for centuries, porcelain was first discovered in China during the Tang dynasty (A.D. 618-907). According to the most accepted theory, porcelains in China were brought to Europe in 1295 by Venetian traveler Marco Polo. The art of porcelain made progress in Europe in the 18th century, improved in the 19th century and porcelain objects began to take place in Ottoman palaces via purchases or diplomatic gifts. In this century, France was one of the countries that developed political, cultural, and economic relations with the Ottoman Empire. It's known that many Sèvres porcelains were brought to Ottoman palaces due to intense relations with France. Following the studies conducted in France which aimed to manufacture high-quality porcelains as in Meissen, Sèvres porcelains formed a unique style through new techniques and experiments and became popular in European palaces. Sultan Abdülhamid II, known for his interest in art, had Yıldız Imperial Tile Factory established in the early 1890s to revive the tile art of Anatolia. All kinds of technological materials and molds were brought from Sèvres and Limoges porcelain factories to Yıldız Imperial Tile Factory. The first manager of the factory was a French citizen, Monsieur Louis Date. Furthermore, some artists of Sèvres Porcelain Factory worked at this factory. At first, it modeled French forms and patterns, later began to manufacture unique designs. In this study, distinguished examples of Sèvres porcelains held in the National Palaces Collection will be introduced.

Keywords: Porcelain, Art of Porcelain, France, Sèvres Porcelains, Yıldız Porcelains, Dolmabahçe Palace, Topkapı Palace, National Palaces Collection

Çinde ilk kez Tang Hanedanlığı döneminde (M.S. 618-907) ortaya çıkan porselenin Avrupa'da keşfedilmesi 18. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Bu yüzyıldan itibaren gelişerek yeni bir boyut kazanan porselen, Osmanlı padişahları tarafından da beğenilmiş, diplomatik hediye ve satın alma yoluyla saray sofrası ve dekorasyonlarında kullanılmaya başlanmıştır. Çin porselenlerinin Avrupa'ya 1295 yılında Venedikli gezgin Marco Polo tarafından götürüldüğü en çok kabul edilen görüştür. Avrupalılar, Çin porselenleri kadar nitelikli porselen üretebilmek amacıyla çeşitli yöntemler denemişlerdir. Çin porseleninin üretilmesinde önemli bir madde olan kaolin (beyaz kil) Almanya'da 1708 yılında keşfedilmiştir. Bu keşfin ardından 1710 yılında, Meissen yakınlarındaki Albrechtsburg Şatosu'nda Alman kimyacı Johann Friedrich Böttger ve fizikçi Ehrenfried Walther von Tschirnhausen'un kaolini de kullanarak yaptıkları deneyler sonucunda ilk kez sert hamurlu porselen üretmeyi başarmışlardır. 6 Haziran 1710 tarihinde, Albrechtsburg Şatosu'nda, Böttger yönetiminde Saksonya Kraliyet Porselen Fabrikası'nın temelleri atılmıştır. Bu fabrikada üretilen porselenler, zamanla çok çeşitli form ve süsleme teknikleriyle Avrupa'da moda hâline gelmiş ve diğer ülkelerin de porselen üretimine olan ilgisini arttırmıştır.¹

*"Bu dönemde Fransa'da kaolin, porselenin temel malzemesi olarak henüz bilinmezken arkanistler (porselen yapım tekniklerini bilen kişiler) kireçli topraktan oluşan bir seramik gövde hazırlamış ve üzerine soda silis ve alüminyumdan oluşan bir sırla kaplamışlardır. Bu seramik malzeme, 1250 santigrat derecede ısıtıldığında ve üzerine herhangi bir metal cisimle dokunulduğunda gövdesinde izler oluşmuştur. Fransızlar bu tekniğe yumuşak hamurlu porselen olarak adlandırılan 'pâte tendre' adını vermişlerdir."*²

1664 yılında Paris'te yumuşak hamurlu porselen üretimi için ilk çalışmalar, Fransız seramikçi Claude Reverend tarafından başlatılmıştır. Kral XIV.

Louis'den imtiyaz alan Louis Poterat ise porselen dekorunda Lambrequin (saçaklı desen) süsleme tekniğini kullanmış ve bu teknik, dönemin seramik işletmelerinde moda hâline gelmiştir. Kral XIV. Louis'nin (1643-1715) egemenliği ve sonrasında Saint Cloud (1670'ler), Chantilly (1725), Mennecey (1735), Vincennes (1740), Sceaux'deki (1748) porselen fabrikaları, Saksonya porselenlerinin benzerlerini üretmek için yeni yöntemlerin arayışına girmişlerdir.³

Fransa Maliye Bakanı'nın kardeşi olan Markiz Orry de Fulvy, Saksonya porselenleri kadar başarılı porselen üretebilmek amacıyla, Kral XV. Louis'nin yetkisiyle 1738 yılında Sèvres porseleninin temelini oluşturan Vincennes Porselen Fabrikası'nı açarak porselen üretimini başlatmıştır. Vincennes'de üretilmiş ilk porselenler, Meissen Fabrikası'nda üretilen porselenlerden esinlenilmiş olup süsleme ve teknik açılarından benzerlikleriyle oldukça dikkat çekicidir. Bu porselenlerin gövdelerinde, kulplarında ve kapak tutamaçlarında çeşitli çiçek motifleri ve böcek figürleri vardır. 25 Temmuz 1745 tarihinde devletin çıkardığı bir kararnameyle, Orry de Fulvy'ye 20 yıl süreyle ayrıcalıklı hak tanınmış; porselen süslemesi için insan figürü ve altın yaldızın da kullanımına izin verilmiştir. Kurulduğu ilk yıllarda fabrikada maddi anlamda zorluklar yaşansa da 1745-1750 yılları arasında üretilmeye başlanan porselen çiçeklerin çok sevilip moda hâline gelmesiyle rahatlama olmuş ve porselen üretimine devam edilmiştir.⁴

Vincennes'te 1748-1751 yılları arasında üretilen porselenler yumuşak kildendir ve kabartmalı süslemelidir. Boyayla yapılan süslemeler porselen yüzeyinde görülmemiştir. Bu dönemde Fransa'da porselen ressamı yoktur. Daha sonra süslemede altın yaldız kullanılmaya başlanmış ve küçük vazoların gövdesi ile tabakların ortasında çiçekler ve altın yaldızla yapılmış demetler betimlenmiştir. Zamanla bu süsleme tekniğinin de yetersiz olduğu düşünülerek bezemede ilerlemeye ihtiyaç duyulmuş ve

1 Demet C. Karakullukçu, *150 Yıllık Sessiz Tanıkları Saray Porselenlerinden İzler*, Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2007, s. 13-14.

2 Ateş Arcasoy, "Fransa'da Kralların ve İmparatorların En Pahalı Uğraşları, Sèvres ve Paris Porselenleri", *Antik Dekor*, S. 59, İstanbul, s. 72.

3 Arcasoy, a.g.m., s. 72-73.

4 Marie-Noelle Pinot de Villechenon, *Sèvres Porcelain from the Sèvres Museum, 1740 to the Present Day*, Lund Humphries Publishers Ltd, London 1997, s. 11.

bir porselen süsleme atölyesi kurulmuştur. Yelpaze boyayan ressam ve mineciler süsleme atölyesine alınmıştır. Bu sanatçılar, öğrendikleri çeşitli boyama tekniklerini kullanarak doğru renkleri elde etmeye çalışmışsa da sadece bir kısmı bezemede başarıya ulaşmıştır. Çalışmaları sırasında guaj boyanın sert ve hamurumsu olması, pişirme sürecinde porselen renklerinin birbirinin içine geçmesi ve bazı renklerin kaybolması gibi sorunlar yaşamışlardır. İlk üretilen porselenlerde, kahve ve sarı tonlarının baskın olduğu yeşil kiremit rengi gölgeler görülmüş, küçük boyutlarda çiçek motifleri ve kuş figürleri betimlenmiştir.⁵

1752 yılında Kral XV. Louis, kurulmuş olan ortaklığın yüzde 33 hissesini alarak fabrikanın “Manufacture royale des porcelaines de France” adı altında üretim yapması talimatını vermiştir. 1753’te ise özel bir kanun çıkartarak firma dışında çok renkli ve altın yaldızlı porselen üretimini yasaklamıştır. Aynı yıl Kral’ın isminin baş harfi olan çift L, fabrikanın resmî damgası olmuştur. Öte yandan diğer porselen fabrikalarında çok renkli dekor ve altın yaldız uygulamasının yasaklanması, işletmelerin büyük zorluğa girmesine sebep olmuştur. Bu fabrikalar, çok renkli dekor uygulaması yapmak istediklerinde eserleri “Manufacture royale des porcelaines de France”in ustalarına teslim etmek zorunda kalmışlardır. 1750-1760 yılları arasında fabrikanın Avrupa’da ünlenmesini sağlayan farklı bir döneme girilmiştir. 1751’de renk kimyageri Hellot, fabrikanın teknik müdürlüğüne atanmıştır. Kral XV. Louis, Fransız porselenlerini Saksonya ve Almanya’nın diğer bölgelerindeki porselenlerle aynı kalitede üretebilmek için en iyi metodları araştırmak üzere saygın bilim adamlarını, en zarif formları tasarlamak amacıyla da ünlü ressam ve tasarımcıları işe almıştır. Bu sayede, en üstün modellerle en zarif ve modern süslemelerin bir araya gelmesi fabrikanın başarıya ulaşmasını sağlamıştır. Kral’ın büyük bir azimle destekleyip ilham verdiği bu güzel endüstride tüm sanatçılar ve bilim adamları büyük bir gayretle çalışmışlardır.⁶

“Hellot, yüksek sıcaklığa dayanıklı sır üstü dekor boyalarının oluşturulmasında büyük başarılar elde etmiştir. Bu sır üstü dekor renkleri şunlardır: Kral mavisini (bleu du roi), turkuaz (bleu céleste), açık mavi (bleu mourant), canlı pembe (rose pompadour), fulya çiçeği sarısı (jaune clair), hercai menekşe moru (violet pensée), elma yeşili (vert pomme), İngiliz yeşili (vert pré).”⁷

1756 yılında fabrika, Kral XV. Louis’in porselen tutkusuyla tanınan gözdesi Madame Pompadour’un isteğiyle Vincennes Sarayı’ndan Sèvres’e taşınmıştır. Jacques-Rene Boileau’nun 1759-1772 yılları arasındaki yöneticiliği, fabrikanın en başarılı dönemlerinden biri olmuştur. İlk defa bu dönemde Hellot, parlak ve mükemmel zeminde kalın bir şekilde uygulanan gül rengi tonunu bulmuştur. Porselen zemininde başta mavinin tonları olmak üzere elma yeşili, papatya, fulya sarısı ve canlı pembe dikkat çekmeye başlamıştır. Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sürecinde, 1759 yılından itibaren savaş sahneleri Sèvres vazolarında popüler bir bezeme hâline gelmiştir. Bu temada uzmanlaşan ressamlardan Jean-Louis Morin’in (1754-1787) babası orduda doktorluk yaptığından, Morin’in eserlerinde askerî uniformalardaki ayrıntılar dikkat çekicidir. Claude-Joseph Vernet ise liman sahneleriyle tanınmıştır. Sanatçı, 1760-1763 yılları arasında Dodin, Çin ve Doğu Asya sanatlarından etkilenecek eserler üretmeye başlamıştır. Bu yüzyılda XV. Louis’in en sevdiği gözdelere Madame Pompadour’un fabrikaya verdiği siparişler büyük bir özenle üretilmiştir. Renkleri, dekorları ve biçimleri ile dikkat çeken bu eserler, Fransız porselen sanatında “Madame Pompadour Modası”nın doğmasına neden olmuştur. Kral Louis’in bir diğer gözdesi olan Madame du Barry’nin siparişlerinde ise guirlande (askı çelenk) tarzı çiçek dekorları uygulanmıştır. Vazoların yanı sıra Sèvres’in göze çarpan bir diğer ürünü de yemek takımları olmuştur. Bunlar içinde en önemlisi, Kral XV. Louis’in gözdesi Madame du Barry için üretilen ve 32 parçadan oluşan yemek takımıdır.⁸

5 Edouard Garnier, *Soft Sèvres Porcelain*, The Connoisseur, 1887, s. 23-24.

6 Arcasoy, a.g.m., s. 77.

7 Arcasoy, a.g.m., s. 74.

8 Villechenon, a.g.e., s. 31-37.

“Sèvres, figüratif porselen tekniğine de öncülük etmiştir. Bachalier, 1752 yılından itibaren Vincennes’te bisküi porselen tekniğinde üretilmek üzere modeller hazırlamıştır. Üretildikten sonra sırlanmadan doğrudan yüksek sıcaklıkta gözeneksizleşinceye kadar pişirilen porselenler ‘bisküi porselen’ olarak tanımlanmıştır. Sèvres’in figüratif porselendeki sanatsal çizgisini değiştiren kişi, kralın heykeltisi unvanını taşıyan Etienne Maurice Falconet’dir. Hellot, Falconet, Bachalier gibi ustaların fabrikadaki çeşitli çalışmaları sonucu, fabrikada Meissen benzeri modellemeye son verilip Sèvres’de özgün bir tarzın gelişmesi sağlanmıştır.”⁹

1769 yılında Saint-Yrierix’de yüksek kaliteli kaolinin keşfedilmesi, Limoges’un porselen merkezi olarak gelişmesini sağlamıştır. Kral XVI. Louis, Limoges’u Sèvres Porselen Fabrikası’na bağlamış, bu durum iki fabrika arasında anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur. Bu çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle 1796 yılında Limoges üretimini durdurmuş ve Limoges’da açılan yeni işletmelerle üretilen porselenler, ‘Haviland Porseleni’ olarak 1797 yılında üretilmeye başlanmıştır.¹⁰

Sèvres Porselen Fabrikası’nda 1772 yılında yerli kaolin kullanılarak daha yüksek sıcaklıkta pişen sert hamurlu porselenler (pâte dure) üretilmiştir. Kaolinin porselen yapımında önemli bir madde olduğunun anlaşılması üzerine bütün kaolin rezervleri Kral XV. Louis tarafından devletleştirilmiştir. Bu sırada fabrikadaki usta ve işçi sayısı dört yüze ulaşmış, damgalamadaki çapraz L harfinin üzerine kraliyet tacı konmuş ve üretilen bu sert porselenlere kraliyet porseleni anlamında ‘Porcelaine Royale (Porcelaine de France)’ adı verilmiştir.¹¹

Sert hamurlu porselene geçişle birlikte eserlerin form ve tarzlarında değişiklikler olmuştur. Porselenlerin gövdeleri, antik form özellikleri gösteren etrusk sanatından etkilenerek yapılmıştır. Vazo formları, oval ya da anfora biçiminde üretilmiştir. 18. yüzyılın sonlarında fabrikada çok renkli süslemelerle bezenmiş özel eserler ortaya konulmuştur. Bu eserlerde çoğunlukla çiçek motifleri, kuş figürleri ve altın yaldızlı süslemeler dikkat çekmektedir. Bu dönemde fabrikada mali

zorluklarla karşılaşılmasına rağmen geleneklere bağlı olarak üretime devam edilmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Boucher ve Jean-Jacques Bachalier’in etkisiyle vazoların bezemelerinde floral motifler daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Özenle hazırlanmış zarif çiçek buketleri ve çelenkler yıllar geçtikçe daha doğal bir şekilde resmedilmiştir.¹²

“Simon-Philippe Poirier, (1720-85) yazı masası veya bonheur du jour gibi porselen plakalarla monte edilmiş mobilyalar yaratmada uzmanlaşmıştır. Sèvres Porselen Fabrikası’nda, 1760 yılından itibaren daha büyük ve çeşitli formlarda eserler üretilmeye başlanarak ürün yelpazesi genişletilmiştir. Özellikle dolap yapımında kullanılan kalın plakalar üretilmeye başlanmıştır. Madame du Barry için üretilen porselen plakalarla süslü ‘Carlin Komodini’, Sèvres Porselen Fabrikası’nın bu konuda başarısını yansıtmaya dikkati çeken örneklerden biridir. Sèvres üretimi saatler de dekorasyonda ihtişamıyla yerini almıştır.”¹³

1774 yılında XVI. Louis ve Marie Antoinette’nin tahta çıkıp soylular ve din adamlarıyla birlikte ülkeyi yönetmeleri sonucunda özgürlükçü düşünceler kök salmış, fakir düşen halk ayaklanmış, Kral XVI. Louis idam edilerek 14 Temmuz 1789’da ‘Fransız Devrimi’ gerçekleşmiştir. Avrupadaki krallıklar ve Sultan III. Selim tarafından yönetilen Osmanlı Devleti de bu duruma tanık olmuşlardır. XVI. Louis’in idam edilmesiyle Fransa’da krallık dönemi sona ermiş ve ‘I. Cumhuriyet Dönemi’ başlamıştır. Bu dönemle birlikte fabrikada, Fransa Cumhuriyeti Sèvres anlamına gelen R. F. Sèvres damgası kullanılmaya başlanmıştır. Maddi zorluklar yaşayan fabrikanın yönetimine Alexandere Brogniart geçmiştir. Brogniart döneminde fabrika tekrar canlanmış, Sèvres Porselen Fabrikası tarafından ilk porselen sergisi düzenlenmiştir. 1804 yılında I. Napoléon Bonaparte tahta geçmiş, yönetimde monarşiye tekrar dönülmüş, Sèvres Porselen Fabrikası da İmparatorluk anlamına gelen ‘Manufacture Imperiale de Sèvres’ adı altında üretimini sürdürmüştür. 1848 yılında ise III. Napoléon’un tahta geçmesiyle Napoléon’u simgeleyen taçlı N damgası kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴

9 Arcasoy, a.g.m., s. 78.

10 Karakullukçu, a.g.e., s. 43.

11 Filiz Kayalı, “Zirvedeki Porselen Sevres”, *Antik Dekor*, S. 29, Mart-Nisan 1995, s. 52.

12 Villechenon, a.g.e., s. 43.

13 Villechenon, a.g.e., s. 41.

14 Villechenon, a.g.e., s. 53-59.

1-2 Louis Philippe damgalı Sèvres porseleni tabaklar, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4983, 26/4964.

*Brogniart bir hata yaparak sert porselen üretimine geçmeden önce fabrika ambarlarında dekorlanmayı bekleyen sırlı yumuşak porselen ürünlerini 1803 yılında İngiltere’de bir toptancıya satmış, bu porselenler böylece dekor sahtecilerinin eline geçmiştir. Sèvres damgası ve üretim damgaları olan porselenleri sahteciler dekorlayıp altın yaldızla süsledikten sonra gerçek bir Sèvres porseleni gibi piyasaya sürmüşlerdir. Bu yapılan hata, piyasada sahte dekorlanmış Sèvres porselenlerinin dolaşmasına sebep olmuştur.*¹⁵

Brogniart’ın Sèvres Porselen Fabrikası’nın üretiminin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Porselen ve cam müzesinin gelişmesinde önemli rol oynayarak 1845 yılında porselen müzesinin katalogunu yayınlamıştır. Sert porselenin gelişmesi için çalışmalarını sürdürmüştür. Dekorasyonda yeni zemin rengi olan “chrome green” ve “pale blue”, bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Altın yaldız süsleme tekniği bazı kapların içinde de görülmüştür. Tabak ve soslukların kenarlıkları, altın yaldızlı motiflerle bezenmiştir. Vazoların gövdelerinin orta kısmında portre ya da önemli tarihsel sahneler betimlenmiş; tabakların ön yüzüne mitolojik sahneler, meyve resimleri ve mimari yapılar resmedilmiştir. Saatler de daha ayrıntılı süsleme teknikleri kullanılarak üretilmeye devam edilmiştir.¹⁶

15 Arcasoy, a.g.m., s. 86.

16 Villechenon, a.g.e., s. 53.

Brogniart’tan sonra, Louis Robert zamanında “Pâte-sur-pâte” tekniği bir yenilik olarak gelmiştir. Renkli zemin üzerine çok ince bir tabaka hâlinde sulandırılmış beyaz hamur ya da kil sürülüp figürler yapılmış ve sırlanarak fırınlanmıştır. Büyük boyutlu eserler üretilmiş ve yumurta kabuğu inceliğindeki eserlerde kolaj işlemine devam edilmiştir. Dekoratör Jules Dieterle ve Joseph Nicolle tarafından Rönesans etkili, cameo madalyonlu vazolar tasarlanmıştır. 1800’lü yılların sonunda ateşlemeden kaynaklı hata sonucu ortaya çıkan kristalimsi sır tekniği Sèvres’de popüler hâle gelmiştir. Bu yıllarda imparatorluk sarayına yönelik yemek takımları ve süs eşyaları üretilmeye devam edilmiştir.¹⁷

*“1848 devrimi ile tahttan indirilen Kral Louis Philippe’nin damgasını taşıyan 60 parçalık bir servis takımı günümüzde Millî Saraylar Koleksiyonu içinde yer almaktadır. Bu takım, III. Napoléon tarafından Sultan Abdülmecid’e hediye olarak gönderilmiştir. Tabakların 23 tanesi Lebel, Langlace, Popart gibi Kraliyet fabrikasının ünlü dekoratörlerinin imzalarını taşımaktadır. Lacivert zemin üzerine altın yaldız dal ve yapraklarla bezenmiş, bordürle çevrelenmiş tabakların ön yüzünde dünyadaki çeşitli ormanlar resmedilmiştir.”*¹⁸ (Resim 1-2)

17 Villechenon, a.g.e., s. 87.

18 Ömür Tufan, *Osmanlı Saraylarında Avrupa Porselenleri / Osmanlı Sarayının Porselenleri ve Avrupada İmalathaneler*, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi, 2005, s. 27.

Geçen yüzyılda olduğu gibi 19. yüzyılda da Osmanlı Devleti ile siyasi, kültürel, ekonomik ilişki içinde bulunan ülkelerin başında Fransa, Almanya ve İngiltere gelmektedir. Fransa'yla kurulan yoğun etkileşim sonucunda, Sèvres porselenleri Osmanlı saraylarına diplomatik hediye ve satın alma yoluyla girmiştir. Porselenlerin büyük bir bölümü saray dekorasyonlarında ve sofrada düzeninde kullanılmıştır.¹⁹

“Sultan Abdülaziz’in (1861-1876) 1867’de Paris’e yaptığı seyahat sırasında, Uluslararası Paris Sergisi’nden birçok Sèvres porseleni satın aldığı bilinmektedir. Bu dönemde, Avrupa’dan özel sipariş sofraya takımları ve dekoratif eserler getirmek dönemin modası hâline gelmiştir. Sultanlar ve saray hanımları, Paris modasının da etkisiyle lüks tüketim mallarını Galata ve Beyoğlu’na yerleşmiş yerli ve yabancı tüccarlarından satın almışlardır. Hazine-i Hassa Arşivi’ndeki bir faturadan, Beyoğlu’nda ‘Cadde-i Kebir numara 471’ adresinde faaliyet gösteren H. Decugis adlı mağazadan Fransız porselenlerinin satın alındığı anlaşılmaktadır.”²⁰

Anadolu’da geleneksel seramik ve çini sanatının yeniden canlandırılması ve hem saray ile çevresi hem de halkın gündelik kullanımında bu ürünlere ihtiyaç duyulması nedeniyle İstanbul’da 19. yüzyılda bir porselen fabrikası kurulmuştur. “Bir rivayete göre; Fransız elçisi Mösyö Paul Cambon, bir toplantıda Sultan II. Abdülhamid’e masada duran bardağı çok beğendiğini belirtmiş, Sultan da elçiye bu ürünün Sèvres olduğunu ve kendisinin de çok beğendiğini söylemiştir. Bunun üzerine elçi öyleyse Sèvres’deki fabrika gibi bir tane de burada kuralım cevabını vermiş ve böylelikle Yıldız Sarayı bahçesinde bir çini fabrikası kurulması fikrinin temelleri atılmıştır.”²¹

Sultan II. Abdülhamid’in sanatçı kişiliği, diğer ülkelerdeki gelişmeleri yakından takip etmesi; Fransa, İngiltere ve Rusya gibi ülkelerin kendi porselen

fabrikalarının olduğunu gözlemlemesi ve porselene duyulan ihtiyaç bu yeni fabrikanın kurulmasının nedenleri arasındadır. Sultan II. Abdülhamid tarafından 1890’lı yılların başında kurulan fabrikanın müdürlüğünü Fransız Mösyö Louis Date yapmıştır.²² Bu fabrikaya Sèvres Porselen Fabrikası’ndan ve Fransadan birçok usta, teknolojik malzeme ve kalıplar getirtilmiştir. Fabrikada, faaliyet göstermiş değerli Türk sanatçıların çoğu Sanâyi-i Nefise Mektebi’nde yetişmiş önemli isimlerdir. Bu sanatçılar arasındaki Halid Naci, Padişah’ın özel emri ile Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu için yetiştirilmek üzere Paris yakınlarındaki Sèvres Porselen Fabrikası’na eğitim amacıyla gönderilmiştir. Orada çini ressamlığını öğrenen Halid Naci, yurda döndüğünde Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu’nun başressamlığına getirilmiş; uzun yıllar fabrikanın resim ve süsleme sanatına öncülük etmiştir. Fabrikada, Halid Naci ile çalışan bir diğer önemli isim ise Fransız ressam A. Nicot’dur. Saray koleksiyonunda bulunan eserler incelendiğinde, genellikle aynı formda yapılmış eserlerden birinin Halid Naci, diğerinin A. Nicot tarafından resmedildiği görülmüştür.²³ (Resim 3)

Millî Saraylar Koleksiyonu’nda yer alan Sèvres vazolarının büyük çoğunluğu boyları 40-148 cm’den oluşan, çeşitli form ve renklerdeki saray vazolarıdır. Bu vazoların bazıları çift olarak üretilmiş olup saray ve kasırlardaki önemli salonların orta masalarında, konsollarında ve şömine üzerlerinde dekoratif amaçlı sergilenmektedir. Vazoların bir kısmı ise üç parça üretilmiş, vazunun içinden geçen demir bir mille parçalar birbirine monte edilmiştir. Bu vazoların bazılarının üzerinde bronzdan çiçek formunda mumluklar bulunmaktadır. Dekoratif olarak kullanılan vazoların bir kısmında kobalt mavisi renginin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Vazolar ya tek renk bırakılıp süslemesinde altın yıldız kullanılmış ya da üzerlerine kuş figürleri, bitkisel motifler, savaş ve günlük hayattan sahneler resmedilmiştir.

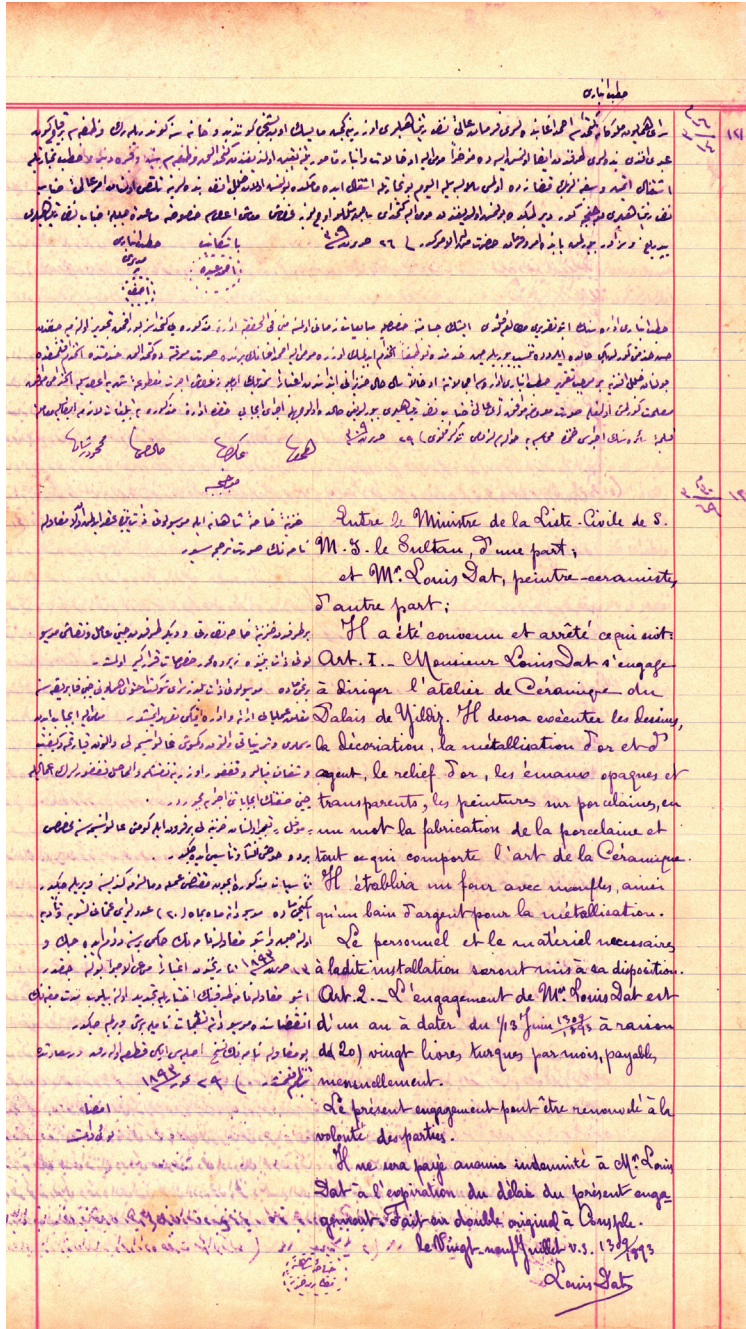
19 Mukaddes Pazı, “Topkapı Sarayı Müzesi’nde Avrupa Porselenleri Koleksiyonu”, *Kemal Çığ’a Armağan*, İstanbul 1984, s. 165.

20 Karakullukçu, a.g.e., s. 19-23.

21 Önder Küçükerman, “Türk Sanayi ve Tasarım Tarihi İçinde Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu ve TBMM Millî Saraylar Koleksiyonundaki Eserler”, *Millî Saraylar Koleksiyonu’nda Yıldız Porseleni*, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 1998, s. 16, 17.

22 BOA.HH.D.30712, y. 39. Yayınlandığı yer için bkz. Karakullukçu, a.g.e., s. 64.

23 Küçükerman, a.g.m., s. 12-17.

3 BOA. HH. D.30712.

Hazîne-i Hâssa-i şâhâne ile Mösyö Lui Dat beyinde akd edilmiş olan mukâvele-nâmenin sûret-i tercümesidir.

Bir taraftan Hazîne-i Hâssa nezâreti ve diğer taraftan çini âmil ve nakkâşî Mösyö Lui Dat beyinde zîrde muharrer husûsât karar-gîr olmuştur.

Birinci Madde: Mösyö Lui Dat Yıldız sarây-ı şevket-ihativâ-yı hümayûnu çini fabrikasına müteâllik ameliyâtı irâ'e ve idâre etmeği ta'ahhüd etmiştir. Mûmâileyh icâb eden resimleri ve tezyînâtı ve altûn ve gümüş galvanismeli ve altûn kabartma ve keyfiyet ve şeffâf ve fağfûr üzerine nakışlar ve'l-hâsil fağfûrların i'mâliyle çini sıfatının icâbâtını icrâya mecbûrdur.

"Mofil" ta'bir olunan hazîneli bir firun ile gümüş galvanismesine mahsûs bir de havuz inşâ te'sis edecektir.

Te'sisât-ı mezkûre için muktazî amele ve malzeme kendisine verilecektir.

İkinci Madde: Mösyö Dat'a mâh-be-mâh (20) aded lira-yı Osmânî tesviye ve te'diye olunacak ve işbu mukâvele-nâmenin hükmü bir sene devâm edecek ve 13 Hazîrân sene 1893 târihinden itibaren mer'iyü'l-icrâ bulunacaktır. İşbu mukâvele-nâme tarafeynin ihtiyârıyla tecdîd olunabilür. Müddet-i mu'ayyenenin inkitâsında Mösyö Dat'a taksîmât nâmiyle bir şey verilmeyecektir.

Bu mukâvele-nâmenin nüсах-ı asliyesi iki kit'a olarak Der-sââdet'de tanzîm kılınmıştır.

Fî 29 Temmûz sene 1893

İmzâ Lui Dat

Koleksiyonda yer alan en özel örneklerden biri de Beylerbeyi Sarayı 1 No'lu salonda sergilenen 3/442 envanter numaralı vazodur. 148 cm yüksekliğinde olan vazo, büyük bir kupa formundadır. Vazonun gövdesi çiçek motifleri, kuş ve sincap figürleri, deniz kabukları ve altın varaklarla süslenmiştir. Altındaki damgası sebebiyle 1824-1830 yılları arasına tarihlendirilmektedir. (Resim 4 -5)

4-5 Vazo,
Beylerbeyi Sarayı,
Env. No. 3/442.

6 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/920.

Bir diğer önemli vazo ise Zülvecheyn Salonu'nda sergilenen 11/920 envanter numaralı, lacivert zeminli ve altın varaklı ampir üslublu Sèvres vazodur. 102 cm yüksekliğindeki vazonun balgami taştan dört köşe bronz kenarlı bir kaidesi vardır. Vazonun gövdesi, madalyonlar içinde yer alan pirinçten kıvrık yapraklarla süslüdür. Vazo kapağının tepeliği, çam kozalağı şeklindedir. (Resim 6)

Dolmabahçe Sarayı 1 No'lu salonda sergilenen, 11/14-11/24 envanter numaralı 11 adet eser de Sèvres porseleninin güzel örneklerindedir. Lacivert zeminli bu vazoların kaideleri pirinçten yapılmış altın varaklarla süslenmiş ve üç ayaklıdır. Vazoların lacivert zeminli gövdelerinin üzerinde altın yaldız süslemeli Sultan Abdülmecid tuğrası yer almaktadır. Kulpları çiçek şeklindedir ve altın varaklı ağızdan çıkan 9 dal, mumlukları oluşturmaktadır. Bu özelliğiyle saraydaki bazı vazolar gibi mekânı aydınlatma amacıyla da kullanılmıştır. Bu dal araları haşhaş yaprağı, çiçek ve tomurcuklarla

7 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/15.

bezenmiştir. Sultan Abdülmecid'in tuğrasının yer alması, vazoların hediye veya sipariş olabileceğini düşündürmektedir. Bu vazoların benzerleri, Süfera Salonu'nda şömine üzerlerinde sergilenen, 11/567-11/570 envanter numaralı 4 adet vazodur. Lacivert zeminli vazoların üzerlerinde yine altın yaldızlı Sultan Abdülmecid tuğrası vardır. (Resim 7)

Dolmabahçe Sarayı 62 No'lu odada sergilenen, 13/42-13/43 envanter numaralı iki adet vazo, aslan pençesi biçiminde bronz üzerine altın yaldızlı dört kaide üzerine oturmaktadır. Gövdenin etrafındaki bronz üzerine altın yaldızlı defne yaprakları girland şeklindedir. Eklektik özellikler taşıyan vazoların tüm yüzeyi kobalt mavisi renginde yapılmıştır. Ağızlarının iç kısmında S.52 yazmaktadır. "S", Sèvres ürünü olduklarını; 52 sayısı ise yapılış tarihlerini belirlemektedir. Bu sayı, 1848-1852 tarihlerini göstermektedir. (Resim 8)

8 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 13/43.

Saray Koleksiyonları Müzesi'nde bulunan 11/921-11/922 envanter numaralı iki adet vazonun yüzeyleri lacivert zeminli, kulpları figürlüdür. Gövdelerinin üst kısmı altın yaldızlı olup mavi ve beyaz renklerde çiçek motifleriyle bezelidir. Dip kısmındaki damgadan dolayı 1872-1899 yılları arasına tarihlendirilmektedir. (Resim 9)

9 Vazo, Saray Koleksiyonları Müzesi, Env. No. 11/921.

Saray Koleksiyonları Müzesi'nde bulunan 11/1319-11/1320 envanter numaralı iki adet bisküi heykel figürü, iki köpeği tutan bir erkek figüründen oluşmaktadır. Heykellerin kobalt mavisi kaidelerinde "Dore a Sèvres 97" damgası yer almaktadır. Bu damga, 1872-1899 yılları arasındaki III. Cumhuriyet Devri'ni işaret etmektedir. Sözü edilen eserler, F. Zonaro'nun yaptığı Şehzade Abdürrahim Efendi'nin resminde arka planda da görülmektedir. (Resim 10-11)

10 Fausto Zonaro, Şehzade Abdürrahim Efendi, 132 x 81 cm, tuval üzerine yağlıboya, Suna ve İnan Kıraç Vakfı.

Beylerbeyi Sarayı, Sarı Köşk 5 No'lu odada sergilenen 3/9 envanter numaralı bir diğer vazonun yüzeyinde, beyaz zemin üzerine bitkisel motifler ve papağanlar resmedilmiştir. Vazonun ağzının iç kısmı Merigot imzalıdır. (Resim 12)

Dolmabahçe Sarayı 221 No'lu odada sergilenen, 51/403-51/404 envanter numaralı iki adet vazonun tüm zemini sarı renkte olup gövdenin iki yüzündeki lacivert renkli yapraklardan oluşan panolar içinde çiçek süslemeleri vardır. (Resim 13)

11 Porselen figür, Saray Koleksiyonları Müzesi, Env. No. 11/1319.

12 Vazo, Beylerbeyi Sarayı, Env. No. 3/9.

13 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 51/403.

Dolmabahçe Sarayı Süfera Salonu'nda sergilenen 11/559 envanter numaralı lacivert zeminli vazonun kaidesi ise altın yıldızlıdır. Kulpları, koç başı figürlüdür. P. Philippot imzalı vazonun gövdesi üzerinde yer alan panolardan birinde bir şato, diğerinde ise sancak tutan Fransız askerleri görülmektedir. Bu vazonun benzeri, Süfera Salonu'nda sergilenen 11/558 envanter numaralı vazodur. Sözü edilen vazonun bir yüzünde beyaz at üzerinde bir kumandan ve askerlerinin halk tarafından selamlanması, diğer yüzünde ise bir şato resmedilmiştir. (Resim 14-15-16) Bu vazoların benzerleri de 13/473 ve 11/608 envanter numaralı, J. Morin

imzalı vazolardır. Vazoların bir yüzünde savaş sahnesi, diğer yüzünde yine bir şato bulunmaktadır. J. Morin, 1754-1787 yılları arasında Sèvres Porselen Fabrikası'nda savaş sahneleri konusunda çalışmış bir sanatçıdır. 11/267-11/268 envanter numaralı, Morcan imzalı vazoların bir yüzünde savaş sahnesi, diğer yüzünde ise manzara resmi bulunmaktadır. (Resim 17-18-19)

13/660 envanter numaralı vazo; bronz ayaklı, kapaklı ve iki kulpludur. Beyaz zeminli gövdesinin bir yüzünde evler, diğer yüzünde ise bir manzara ve insan figürleri resmedilmiştir. Boynun bir tarafında sepetten çıkan çiçekler ve kuşlar görülmektedir.

14 P. Philippot imzalı vazo detayı, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/559.

17 J. Morin imzalı vazo detayı, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/608.

15 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/559.

16 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/558.

18 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 13 /473.

19 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/608.

20 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 13/660.

21 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 13/107.

22 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 13/108.

23 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/408.

Kapak üzerinde çeşitli müzik aletleri ve çiçekler betimlenmiştir. (Resim 20)

Dolmabahçe Sarayı 84 No'lu odada sergilenen, 13/107-13/108 envanter numaralı iki adet vazonun gövdesinin bir yüzünde beyaz zemin üzerine zambaklar arasında tavus kuşları, diğer yüzünde ise yine altın yıldızlı çerçeve içinde manzara resmedilmiştir. Vazoların ayak ve boyun kısımları, kayısı rengi zeminde beyaz zambak motifleri ile süslüdür. Kapakların iç kısmında iç içe geçmiş L harfinin arasında S harfi görülmektedir. S harfi sebebiyle 1771 yılına tarihlendirilen vazoların gövdelerinin ön yüzünde Dupuis imzası vardır. (Resim 21-22)

Dolmabahçe Sarayı Kristal Merdiven Salonu'nda sergilenen, 11/408-11/409 envanter numaralı iki adet vazo, bronzdan ve dışa doğru dört ayaklı bir kaide üzerine oturtulmuş armudi bir gövde ve uzun bir boyundan oluşmaktadır. Vazoların ağzının iç kısmı ile boyunlarında yer alan iki kulplu bronz süsleme altın yıldızlıdır. Vazolar lacivert zemin üzerine defne yaprakları, gül ve boru çiçekleriyle süslenmiştir. Boyunlarının iç kısmındaki tacın altında "N" harfi ve "Decore Sèvres" yazılıdır. (Resim 23)

24 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 51/245.

25 Vazo, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 51/246.

Dolmabahçe Sarayı 69 No'lu odada sergilenen, 51/245-51/246 envanter numaralı iki adet vazo, Poilevin imzalıdır. Lacivert zeminli vazoların bir yüzünde lir çalan bir kadınla melek, diğer yüzünde ise bir bina resmedilmiştir. (Resim 24-25)

Dolmabahçe Sarayı 31 No'lu odada sergilenen, dekoratif amaçlı üretilmiş, porselen süslemeli 11/740 envanter numaralı sehpanın üzerinde I. Napoléon Bonaparte; çevresinde ise İmparatoriçe Josephinden Caroline Murat'a, Madam Recamier'den Marie Antoniette'e Fransa tarihindeki ünlü kadın portreleri yer almaktadır. (Resim 26)

26 Sehpa, Dolmabahçe Sarayı, Env. No. 11/740.

Küçüksu Kasrı 1 No'lu salonda bulunan, 11/1566 ve 11/1567 envanter numaralı vazolar, altın yıldızlı bronzdan birer kaide üzerinde oturmaktadır. Ağzlarının etrafı yine bronz süslemeyle çevrilidir. Tüm gövdeleri gül kurusu zemin üzerine altın yıldızlı petek görünümünde desenlidir. Vazoların rengi, dönemin "Madame Pompadour Modası'nın" tipik bir örneğidir. Bu vazoların benzerleri Yıldız Şale 11 No'lu koridorda sergilenen, 7/35-7/36 envanter numaralı vazolardır. (Resim 27)

27 Vazo, Küçüksu Kasrı, Env. No. 11/1566.

Topkapı Sarayı envanterine kayıtlı, 26/4399 envanter numaralı, Sèvres Porselen Fabrikası'nda üretilmiş tabağın dış kenarı, turkuaz zeminlidir ve altın yıldızla bezenmiştir. Tabağın yüzeyinde üç insan figürüyle gündelik hayattan bir sahne resmedilmiştir. (Resim 28-29)

28

28 Tabak, Topkapı Sarayı,
Env. No. 26/4399.

29 Tabak detayı, Topkapı Sarayı,
Env. No. 26/4399.

29

26/4491 envanter numaralı ve L. Moreau imzalı tabağın kenarı, lacivert zemin üzerine altın yıldız süslemeli olup tabağın yüzeyinde bir savaş sahnesi görülmektedir. (Resim 30-31) 26/659 envanter numaralı fincan ve tabağı, pembe zemin üzerine çeşitli

çiçeklerle bezelidir. Eserin üzerinde Sultan Abdülaziz'in tuğrası yer almaktadır. (Resim 32) 26/4478 envanter numaralı vazonun gövdesinin yüzeyinde bulunan, altın yıldız ve bitkisel süslemelerle konturlanmış madalyonların bir yüzünde kadın ve çocuk

30 Tabak, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4491.

32 Fincan ve tabağı, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/659.

31 Tabak detayı, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4491.

figürü, diğer yüzünde doğa manzarası resmedilmiştir. Vazonun gövdesinin üzerinde J. B. Greuze imzası görülmektedir. (Resim 33-34)

26/4445 envanter numaralı çaydanlık, 26/4446 envanter numaralı şekerlik ve 26/4448 envanter

numaralı fincan ve tabağı, Sèvres porselenlerinin sofrta takımı parçalarındandır. Bu eserlerde, pembe zemin üzerine gümüş telle işlenmiş madalyonların içinde pembe güller ve çeşitli renklerde çiçekler resmedilmiştir. (Resim 35-36-37)

33 Vazo, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4478.

34 J. B. Greuze imzalı vazo detayı, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4478.

35 Çaydanlık, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4445.

36 Şekerlik, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4446.

37 Fincan ve tabağı, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4448.

26/4459 envanter numaralı tatlı hokkası, Louis Phillippe dönemine aittir ve 1845 tarihlidir. Pembe zeminli gövdesinin üzerindeki madalyonların içinde Çırağan Sarayı ve Kuleli Askeri Lisesi resmedilmiştir. (Resim 38)

26/4962 ve 26/4986 envanter numaralı ve Louis Phillippe damgalı tabaklar, III. Napoléon tarafından Sultan Abdülmecid'e hediye olarak gönderilmiş altmış parçalık yemek takımının parçalarıdır. Lacivert zemin üzerine altın yıldızlı dal ve yapraklarla bezenmiş ve bordürle çevrelenmiş tabakların ön yüzüne dünyadaki çeşitli ormanlar, insan ve hayvan figürleri resmedilmiştir. (Resim 39-40)

38 Tatlı hokkası, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4459.

39-40 Louis Philippe damgalı Sèvres porseleni tabaklar, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4962, 26/4986.

41-42 I. Napoléon Bonaparte ve Caroline Bonaparte portre resimli fincanlar ve tabakları, Topkapı Sarayı, Env. No. 26/4347, 26/4351.

26/4347 ve 26/4351 envanter numaralı iki adet fincan ve tabağı, lacivert zemin üzerine altın yıldız süslemelidir. Fincanlar tek kulpludur; birinin üzerine I. Napoléon Bonaparte, diğerinin üzerine ise kız kardeşi Caroline Bonaparte resmedilmiştir. (Resim 41-42)

Millî Saraylar Koleksiyonu envanterine kayıtlı olan, olağanüstü tekniklerle üretilmiş Sèvres porselenlerinin bu seçkin örnekleri; Osmanlı saray, köşk ve kasırlarının mekânlarını süslemekte, sofrâ kültürünü yansıtmakta, dönemlerinin siyasi, ekonomik ve kültürel yapısına ışık tutmaktadır. Sèvres porselenleri, Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu'nun kurulmasında etkili olmaları bakımından da porselen tarihimiz açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Kaynakça

I. Arşiv Belgesi

BOA.HH.D.30712, y. 39, 19.6.1314.

II. Kaynak Eserler ve İncelemeler

Arcasoy, Ateş, "Fransa'da Kralların ve İmparatorların En Pahalı Uğraşları, Sèvres ve Paris Porselenleri", *Antik Dekor*, S. 59, İstanbul (Haziran-Temmuz-Ağustos) 2000.

Coşansel Karakullukçu, Demet, *150 Yılın Sessiz Tanıkları Saray Porselenlerinden İzler*, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 2007.

Garnier, Edouard, *Soft Sèvres Porcelain*, The Connoisseur, 1887.

Kayalı, Filiz, "Zirvedeki Porselen Sèvres", *Antik Dekor*, S. 29, İstanbul (Mart-Nisan) 1995.

Küçükerman, Önder - Nedret Bayraktar - Semra Karakaşlı, *Millî Saraylar Koleksiyonu'nda Yıldız Porseleni*, TBMM Millî Saraylar Yayınları, İstanbul 1998.

Pazı, Mukaddes, "Topkapı Sarayı Müzesi'nde Avrupa Porselenleri Koleksiyonu", *Kemal Çığ'a Armağan*, İstanbul 1984.

Sonat, Gökşen - Ömür Tufan, *Osmanlı Sarayında Avrupa Porselenleri*, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2005.

Villechenon, Marie-Noelle Pinot de, *Sèvres Porcelain from the Sèvres Museum, 1740 to the Present Day*, Lund Humphries Publishers Ltd, London 1997.